

**“НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ” МАРКА ВОВЧКА:
ВТРАТИ, ПОШУКИ, ЗНАХІДКИ**

У статті досліджено історію автографа “Народних оповідань” Марка Вовчка, який складався з дванадцяти творів. Ця історія охоплює понад півтора століття й формально ділиться на кілька етапів: створення (1857), виявлення автографа в архіві авторки після її смерті (1907), пізніша втрата, поява в Канаді після Другої світової війни автографа одного з дванадцяти оповідань (1957), виявлення фотокопії автографа. На основі останньої знахідки з’ясовано особливості оригіналу та скориговано окремі спостереження Василя Доманицького й Богдана Лепкого щодо автографа.

Ключові слова: Марко Вовчок, “Народні оповідання”, автограф, Василь Доманицький, Богдан Лепкий.

Bohdan Tsybmal. Marko Vovchok's "Folk Tales": losses, quests and finds

The paper studies the history of the autograph of Marko Vovchok's "Folk Tales" which included twelve texts. This history covers over century and a half and can be divided into several stages: composition (1857), posthumous discovery of the autograph in the penwoman's archive (1907), subsequent loss, emergence of one the twelve tales' autograph in Canada after the Second World War (1957), and the discovery of the autograph's photocopy. On the basis of the latter finding, the paper reconstructs some features of the original manuscript and specifies some observations of Vasyl Domanytsky and Bohdan Lepky who have examined the autograph earlier.

Key words: Marko Vovchok, "Folk Tales", autograph, Vasyl Domanytsky, Bohdan Lepky.

Шляхи рукописів, як і їхніх творців, бувають складними й непередбачуваними: вони мандрують, зникають, з’являються, іноді в інших країнах і навіть на інших континентах. Серед творів класичної української літератури, мабуть, найзагадковіше склалася доля “Народних оповідань” Марка Вовчка. Рукопис збірки, який постійно породжував сумніви щодо його авторства та викликав не одну публічну розправу, досі вважався втраченим. Водночас це рідкісний щасливий випадок, коли пізніші знахідки спростовують категоричність утрати й залишають надію. Ланцюжок подій та обставин, за яких зник автограф “Народних оповідань”, сьогодні веде за океан.

Восени 1962 р. на сторінках “Радянського літературознавства” з’явилася стаття Олекси Засенка “Дещо про долю автографів Марка Вовчка”. За скромною назвою крилося сенсаційне повідомлення: професор Ярослав-Богдан Рудницький передав до бібліотеки Манітобського університету в Канаді автограф оповідання “Козацька кров” (“Данило Гурч”). Слідом за статтею наведено й текст автографа. Доля решти “Народних оповідань” залишалася невідомою, проте ця перша знахідка стимулювала дальші розшуки та обіцяла, що вони не будуть марними. Та минуло півстоліття, а літературознавці не набагато просунулися у своїх пошуках.

Автограф першого тому “Народних оповідань” цінний не лише як суто історичний документ, писаний власноруч видатною письменницею. Критичний текст цих творів, який передруковується з видання у видання, літературознавці давно встановили. Однак автограф містить чимало деталей, які доповнюють творчу історію “Народних оповідань”, дають змогу з’ясувати подробиці роботи авторки й редактора з текстом. Фундаментальні дослідження Василя Доманицького нібито закрили ці питання, і втрата рукопису не здавалася такою болісною. Насправді ж саме його праці поруч з поодинокими архівними знахідками вкотре доводять аксіому, що лише автограф може слугувати первинним і остаточним джерелом наших знань про текст. Тому маємо на меті простежити долю автографа Марка Вовчка протягом століття – з моменту смерті письменниці 1907 р. й до наших днів – та на прикладах засвідчити значення

рукопису “Народних оповідань” для вивчення не лише творчості письменниці, а й редакторської та видавничої діяльності П. Куліша, літературознавчих досліджень В. Доманицького й Б. Лепкого.

Навесні 1857 р. П. Куліш отримав від невідомого автора “тетрадку” з рукописом. Йому це здалося матеріалами до другого тому “Записок о Южной Руси”, тож він не поспішав братися за читання й відклав зошит до слушної нагоди: “Взглянув на неё мельком, я принял написанное в ней за стенографию с народных рассказов по моим образцам и отложил к месту до другого времени. Тетрадка лежит у меня на столе неделю и другую. Наконец я удосужился и принялся её читать. Читаю и глазам своим не верю: у меня в руках чистое, непорочное, полное свежести художественное произведение! Было прислано сперва только два небольших рассказа” [17, 233].

Беручи до уваги щойно процитовану статтю “Взгляд на малороссийскую словесность по случаю выхода в свет книги “Народні оповідання” Марка Вовчка”, В. Доманицький небезпідставно припустив, що історія про “невідомого автора” – Кулішева вигадка: “ніхто не може поручитися, що Куліш в “Русском вестнике” не ужив містифікації: трудно думать, щоб автор, посылаючи свої писання, не подав своєї адреси (Немирів), не написал якогось листа...” [10, 10]. І Доманицький не помилився. Згодом Куліш заявляв, що й псевдонім Марко Вовчок він придумав сам. Про це він писав у листах до Олександра Барвінського: “Оце ж і пані Марковичка (що я переложив на *Марко вовчок* <...>)” [1, 144]; і до Омеляна Огоновського: “появилась писателька, котрій приложив я псевдонім Марко Вовчок”, “Марка Вовчка вигадав я по созвучному слову Марковичка” [9, 292, 295]. Та й сама історія з отриманням творів невідомого автора звучала з його вуст уже інакше.

Як розповідав пізніше Куліш, Опанас Маркович відгукнувся на подарований йому перший том “Записок о Южной Руси”, надіславши оповідання своєї дружини Марії Олександрівни з пропозицією вмістити їх у другому томі. Та, перечитавши оповідання, Куліш вирішив, що їх варто видати окремою книжкою. Здійснивши попередньо художню редакцію творів, він надрукував їх у власному видавництві 1857 р.: “Видаю собі я “Записки о Южной Руси” та й посылаю примірничок приятелюві Опанасові, коли ж Опанас надсилає мені до другого тому оповідання своєї пані (про себе ні чичирк!). Я, вбачаючи, що воно послужить народній ідеї більш, як вийде в світ самостійно, зредагував ті оповідання та й пустил про них принадну поголоску” [9, 295].

Питання про походження псевдоніма Марка Вовчка остаточно розв’язує лист Куліша до письменниці від 13 липня 1857 р., в якому він радить авторці вдатися до прибраного імені: “Ражу я Вам, Добродійко, назватись не своїм прізвищем*; бо земляки наші не дуже тямущі в красі своєї словесности і прийдетца довго з ними морочитись, поки розчовгають, чого стоять сі невеличкі повістки. Як же розжують, тоді “нехай і наша слава не гине поміж козаками!”. У примітці він пропонує можливий варіант: “* Псевдоним: МАРКО ВОВЧОК. Чи добре? Воно й буде значить МАРКОВИЧКА” [18, арк. 1 зв.].

Як відомо, Марко Вовчок надіслала Кулішеві дванадцять творів. З них одинадцять увійшли до видання 1857 р., а оповідання “Чари” Куліш надрукував окремо в альманасі “Хата” 1860 р. На жаль, сьогодні неможливо встановити, які саме два оповідання було надіслано першими. Доманицький, покликаючись на статтю Куліша в “Русском вестнике” [див.: 17], припускав, що це були “Викуп” і “Знай, ляше!” (“Отець Андрій”), і як доказ наводив авторську приписку після другого оповідання: “Куліш каже, що прислано було спочатку два оповідання, і се були безперечно “Викуп” та “Знай, Ляше” (пізнійше “Отець Андрій”). <...> “Викуп” в оригіналі Куліш позначив цифрою I, “Знай Ляше” – II. Що се була немов осібна якась цілість, знати й з приписки автора під другим оповіданням:

“Оба разказа – истинные происшествия. Последнее случилось недалеко от Звенигородки” [10, 9-10].

На думку Доманицького, саме ця приписка мимоволі ввела Куліша в оману й він сприйняв ці твори за “стенографію с народных разказов по моим образцам”. Сприяла цьому й відсутність заголовків: “До речи завважу, що ні одно оповідання в оригіналі не мало заголовка – усі їх повигадував Куліш – тим то й виглядали вони справді неначе якісь етнографічні записи” [10, 9-10], – пояснював Доманицький. Хоча цілком імовірно, що, крім відсутніх заголовків, свою роль зіграв не відомий нині супровідний лист давнього Кулішевого приятеля О. Марковича, котрий надіслав твори своєї дружини саме як етнографічний матеріал до другого тому “Записок о Южной Руси”. Очевидно, знаючи, що в “тетрадке” оригінальні твори, Куліш не відкладав би їх на потім.

Чистові автографи оповідань Куліш отримав протягом весни-літа 1857 р. Про це дізнаємося з його листування. У листі до Олександри Милорадовичівни 3 травня 1857 р. він ділився радісною звісткою: “Одна пані родилась у Московщині і вже замужем почала вчитись по-нашому. Що ж? недавно написала чотири маленькі повістки із річей селянок” [12, 76]. У листі до дружини 12 червня 1857 р. повідомляв конкретніше: “Получил я от жены Маркевича новый рассказ из народной жизни” [23, 276].

Вісім із дванадцяти оповідань мають в автографі дату, коли їх було переписано начисто. Перші чотири оповідання (“Викуп”, “Знай, ляше!” (“Отець Андрій”), “Свекруха”, “Чумак”) узагалі не датовано, лише під другим із них додано вже згадану авторську приписку. Можливо, це і є ті “чотири маленькі повістки із річей селянок”, про які Куліш писав Милорадовичівні. Інші вісім оповідань датовано, до того ж із дат впливає, що авторка переписувала їх начисто двома порціями по чотири твори – у квітні й липні 1857 р.: “Одарка” – 15 квітня, “Максим Гримач” – 16 квітня, “Сон” – 18 квітня, “Чари” – 23 квітня; “Сестра” – 1 липня, “Козацька кров” (“Данило Гурч”) – 2 липня, “Козачка” – 4 липня, “Панська воля” (“Горпина”) – 8 липня.

Як Куліш отримав останні чотири автографи – усі разом чи кожний окремо, – невідомо. Так само неясно, яке оповідання згадано в листі до дружини. Як впливає з дат чистового переписування, протягом травня 1857 р. Марко Вовчок не переписала жодного нового твору, отже, ідеться, мабуть, про якесь з оповідань, переписаних між 15 і 23 квітня. Останнє оповідання, “Панська воля” (“Горпина”), відіслано Кулішеві не раніше 8 липня 1857 р., про що свідчить проставлена під ним дата переписування [10, 37].

Про задум видати надіслані йому твори окремою збіркою Куліш сповістив авторку 13 липня 1857 р.: “Надумавсь оце я, щоб Ваші повістки особною книжечкою надруковати. Чи дозволите Ваше імя припечатать? Я напишу приступ і імя своє виставлю, щоб, знаєте, декотрі заглянули, що то за книжка, котру Куліш напечатав. Коли єсть іще де що готове, то присилайте. Надрукуєм небагато екземплярів, а ціну назначим срібну копу, то сотнею покрийтеця трата, а остаток принесе яку-небудь користь! Хоть же й не принесе, то нехай нас люде знають, нехай наша словесность ширшає, нехай про неї живе слово не замовкає. Як вам здаєтця?” [18, арк. 1].

Отже, Куліш здійснив в автографі первинну правку й передав його управителю своєї друкарні Данилові Каменецькому, який мав виготовити список. Чи Куліш редагував і віддавав оповідання копіювати в порядку їхнього надходження, чи зредагував усі одразу, отримавши останні, і тоді віддавав переписувати – невідомо. У виготовленій копії Куліш знову відредагував текст, після чого подав рукопис до Московського цензурного комітету. Цензурний дозвіл на списку оповідань датовано 7 серпня 1857 р. За три тижні, 27–28 серпня, Марко Вовчок дорогою в Орел одвідала Куліша на його хуторі. Очевидно, при цій зустрічі

Куліш повернув письменниці її автографи. У листі з Орла Марія Олександрівна докладно описувала чоловікові своє знайомство з відомим письменником та гостини в Мотронівці і згадувала серед іншого про “повістку” “Чари”, що Куліш “мені її не оддав” [22, 33].

Це дало підстави Олександрові Дорошкевичу стверджувати, що Куліш повернув Марку Вовчку не автограф, а список Каменецького, який пройшов цензурний комітет і в якому оповідання “Чари” немає, його просто вирвано. Хоча на обкладинці Куліш сам залишив коротке пояснення: “Чар” совсем не печатать: все из действительности, а эта из фантазии, бросает тень недоверия на все” [4, арк. 1]. Насправді Марко Вовчок ніколи не тримала цензурний список у руках. Після виходу “Народних оповідань” він зберігався, напевне, у того ж таки Д. Каменецького, а по його смерті перейшов до Григорія Вашкевича, котрий подарував його бібліотеці Українського наукового товариства в Києві [15, 233]. До того ж навряд чи в кінці серпня 1857 р. Куліш міг мати при собі список, адже з ним на той час працювали друкарі в його типографії. Водночас, якщо Куліш замість оригіналу віддав Маркові Вовчку список Каменецького, виникає питання, чому він не зберігся в архіві письменниці, натомість там був автограф. Гадаю, Куліш “не оддав” авторці її “повістку”, бо залишив за собою право на публікацію цього оповідання та заборонив змінювати вже готовий і відредагований ним твір. Про це свідчить і лист самого Куліша від 24 лютого 1860 р. про впорядкований ним альманах “Хата”: “В “Хату” вошли и Ваши “Чари”, на которые по-прежнему, не отнятому у меня праву, я набросил покров старинной легенды” [21, 86].

Після появи книжки друком про автограф більше ніде не згадувалося. Після смерті Марка Вовчка її другий чоловік Михайло Лобач-Жученко перевіз більшу частину архіву письменниці з Нальчика до Петербурга й передав її синові Богдану Опанасовичу Марковичу. Розбирати архів запросили В. Доманицького, котрий на той час перебував у Петербурзі, готуючи до друку друге повне видання Шевченкового “Кобзаря” та перше видання “Історії України-Руси” Миколи Аркаса. Тоді ж таки у зв’язку зі смертю Марка Вовчка питання авторства “Народних оповідань”, яке давно вважалося вирішеним (на думку більшості, “Марко Вовчок – спільний псевдонім Опанаса і Марії Марковичів” [13, 10]), знову актуалізувалося. Саме В. Доманицький 1907 р. вперше виявив серед паперів покійної письменниці автограф “скандальних” творів. У розв’язанні загадки, “припечатаної аж двома могильними печатками” [13, 10] – Опанаса Марковича й Марка Вовчка, – новознайдені матеріали зіграли вирішальну роль.

Автограф першого тому “Народних оповідань” Доманицький знайшов уже 16 вересня 1907 р., про що листовно повідомляв Борисові Грінченку: “Я зараз держу в своїх руках тайну – хто, що й до чого був Марко Вовчок. Маю рукописи старі й нові, – од 1857 до 1907, маю переписку якраз з 1857–1863 роки, – дуже цікаву. Писатиму статтю на підставі нових матеріалів” [11, арк. 1]. Широкий загал уперше довідався про існування автографа з доповіді, яку Доманицький підготував на замовлення М. Грушевського для Українського наукового товариства в Києві, а зачитала його на засіданні 1 жовтня 1907 р. Людмила Старицька-Черняхівська, бо автор досі нелегально жив у Петербурзі, уникаючи поліцейського арешту. Доопрацьований реферат з’явився в січневій книзі ХLI тому “Літературно-наукового вістника” за 1908 рік під назвою “Марія Олександрівна Маркович – авторка “Народних оповідань”.

На цьому Доманицький не зупинився. Для дальшої роботи він скопіював окремі матеріали з архіву Марка Вовчка та взяв знайдений автограф перших дванадцяти оповідань. Результатом його наступних студій над рукописом стала праця “Авторство Марка Вовчка”, надрукована 1908 р. в “Записках Наукового товариства імені Шевченка”. У цій розвідці Доманицький максимально

докладно описав рукопис – колір і якість паперу, чорнила, характер почерку, а також навів усі виявлені різночитання між автографом і першим виданням. Отже, автограф містив дванадцять оповідань, і всі вони були оправлені разом в обкладинку синього кольору: “В паперах покійної М. Марковички зберігається продовгастий зошит, формату листового паперу, у синій твердій бібулі замість обкладинки, дуже характерний для Куліша: в таку синю бібулу він оправляв мало не всі рукописи, що попадали до його рук, і по ній самій можна відразу збагнути, що рукопис побував у Куліша. В зошиті є оригінали усіх 11 оповідань, що видруковані р. 1857 (датовані 1858-м) Кулішем у Петербурзі під титулом “Народні оповідання Мάρка Вовчка”, та ще “Чари” (“та що птиці літали”), якої не пустив Куліш в першій томі, бо се оповідання з “фантастического роду”, а умістив його пізніше в альманаху “Хата” (СПб. 1860), теж добре поправивши” [10, 8-9].

На заваді дальшій праці дослідника стала хвороба. Улітку 1910 р. стан здоров’я Доманицького, який страждав від туберкульозу, погіршився, і він за рекомендацією медиків виїхав на лікування до містечка Аркашон на південному узбережжі Франції. Вирушаючи далеко на захід, дослідник передав свої матеріали на зберігання Б. Лепкому у Кракові. Через півтора десятка років Лепкий у вступі до видання творів Марка Вовчка згадував: “Вибираючись у дорогу, покійний Доманицький заїхав до мене до Кракова попрощатися. При тій нагоді полишив мені деякі матеріали до задуманої монографії про Марковичку. “Як верну, відберу собі, а як ні, то може ви похіснуєтесь ними” [19, XVIII].

Як склалася доля цих рукописів під час Першої світової війни, Лепкий розповів у листі до Володимира Гнатюка: “Ці матеріали привіз восени 1914 року д. Голубінка з Кракова до Відня і вони зберігалися в “Союзі В[изволення] Укр[аїни]” під бюрком д. Жука. Що лише 1918 року тодішній голова укр[аїнської] санітарної місії д-р Воєвідка міг їх привести мені до Берліна, бо скорше цензура не пускала. Тут вони лежали, поки я не забрався до видання творів Марка Вовчка в 3 томах для Оренштайна” [14, 343]. Очевидно, над підготовкою видання Лепкий працював не один рік, бо тритомник творів Марка Вовчка побачив світ аж 1926 р. в Лейпцигу. Упорядник оригінально підійшов до справи, умістивши в першому томі вступну нотатку, розлогий біографічний нарис “Марко Вовчко” та матеріали до життєпису письменниці – листування і спогади. Твори склали наступні два томи. У першому томі Лепкий використав матеріали, що їх зібрав Доманицький для своєї монографії, зокрема й переписані в архіві Марка Вовчка в Петербурзі. На фронтиспісі другого тому було вміщено фотографію першого аркуша з автографу оповідання “Сестра”. На підставі цих фактів дослідники в Радянській Україні висновували, що разом з копіями листів Доманицький передав Лепкому й автограф “Народних оповідань” [див.: 25, 73-74; 16, 116].

Після смерті Б. Лепкого 1941 р. про долю безцінних матеріалів з архіву Марка Вовчка тривалий час нічого не було знати. Виникли небезпідставні підозри, що їх утрачено назавжди у веремії Другої світової війни. Аж 1956 р. в газеті “Новий шлях” з’явилася невелика нотатка “Невідомий рукопис Марії Марковички (Марка Вовчка) у Вінніпегу”. У ній повідомлялося, що професор Манітоського університету Ярослав-Богдан Рудницький 1953 р. придбав для університетської бібліотеки “автентичний рукопис Марії Марковички під наголовком “Козацька кров”. Рукопис невеликий (всього 10 сторінок) і датований роком 1857” [16, 117]. Як уже сказано, вітчизняні дослідники вперше познайомилися з віднайденим автографом у публікації “Радянського літературознавства” (№ 5 за 1962 р.). Текст оповідання “Козацька кров” (“Данило Гурч”) супроводила стаття О. Засенка “Дещо про долю автографів “Народних оповідань” Марка Вовчка”. Пізніше цей самий текст було вміщено в додатках до першого тому зібрання “Творів у семи томах” Марка Вовчка [див.: 3].

Так з'ясувалася доля лише одного з 11 творів, які входили до рукопису "Народних оповідань". Зрозуміло було також, що "продовгастий зошит у синій твердій бібулі" як цілісність уже не існує. Решта десять творів відшукалися через кілька десятиліть. Безцінні автографи, що по смерті Б. Лепкого вважалися втраченими, "вивіз його син Ростислав Лев, а в його відкупив Р. Смик, згодом передавши у відділ рідкісних манускриптів у нью-йоркське НТШ", де він зберігається й нині [24, 184]. Доктор Роман Смик, медик за освітою, хоч і не мав жодного стосунку до літератури, проте глибоко усвідомлював надзвичайне значення для історії української культури рукопису, який після стількох пригод потрапив нарешті з приватних рук у громадське архівосховище. З метою популяризувати творчість письменниці та представити широкій читацькій публіці унікальний документ Роман Смик в середині 90-х років минулого століття ініціював фототипічне видання автографа "Народних оповідань" і супроводив його своєю передмовою. На жаль, книжка вийшла мізерним накладом і одразу стала раритетом: за задумом видавців її передали "до музеїв і архівів задля відзначення 90-річчя смерті Марка Вовчка", у книгарні ж вона так і не потрапила. В Україні в жодній з архівних установ, де зберігаються рукописи й документи Марка Вовчка, у жодній із книгозбірень фототипічного видання знайти не вдалося. За іронією долі, його історія продовжила загадкову історію "Народних оповідань".

Сумнівів у тому, що це саме автограф 1857 р., немає. По-перше, правки в тексті збігаються з описом Доманицького в його розвідці "Авторство Марка Вовчка". По-друге, фото автографа оповідання "Сестра", розміщене на фронтиспісі другого тому лейпцизького видання, ідентичне знайденому рукопису.

Автограф оповідань у бібліотеці НТШ дає нам змогу верифікувати наведені у працях Доманицького й Лепкого відомості про перший том "Народних оповідань". Докладний аналіз автографа потребує окремої ґрунтовної статті, тому тут поділюся лише кількома спостереженнями. Передусім мають значення моменти, які пройшли повз увагу обох дослідників, котрі досі працювали з автографом. Свого часу для роботи мені було видано фотокопію автографа, тому далі я посилятимуся на неї.

Отже, на думку Доманицького, перші два оповідання, які отримав Куліш, – це "Викуп" та "Знай, ляше!" ("Отець Андрій"). Аргументуючи своє припущення, дослідник указував, що друге оповідання починається на звороті останнього аркуша попереднього твору. Зазвичай уважалося, що оповідання розміщувалися в автографі так: I. "Викуп"; II. "Знай, ляше!" ("Отець Андрій"); III. "Свекруха"; IV. "Чумак"; V. "Одарка"; VI. "Максим Гримач"; VII. "Сон"; VIII. "Чари"; IX "Сестра"; X. "Козацька кров" ("Данило Гурч"); XI. "Козачка"; XII. "Панська воля" ("Горпина"). У такому порядку їх подав і Доманицький. Однак він керувався не послідовністю оповідань в автографі, а хронологією. Складність полягала в тому, що порядок розміщення творів в автографі почасти збігався з хронологією переписування, а почасти ні. Тому перші вісім оповідань Доманицький наводить із порядковими номерами, як їх визначив Куліш, і датою переписування: "Переписані вони в такому порядку: III – Свекруха (без дати), IV – Чумак (без дати), V – Одарка 15 цвітня 1857, VI – Максим Гримач 16 цвітня, VII – Сон 18 цвітня, VIII – Чари 23 цвітня", а для решти чотирьох указує лише дату переписування: "Сестра" датована 1 юля, "Козацька кров" 2 липця, "Козачка" 4 юля, "Панська воля" 8 липця" [10, 10].

Б. Лепкий у життєписі Марка Вовчка доповнив спостереження попередника й висловив свої міркування. Він, зокрема, доводив, що оповідання "Сестра" й "Козацька кров" ("Данило Гурч") теж надіслано Кулішеві разом, бо початок другого оповідання написано "на одній сторінці того самого листка" [19, CLI],

тобто так, як згадані Доманицьким “Викуп” і “Знай, ляше!” (“Отець Андрій”). Однак Лепкий помилився. Справді, ці оповідання йдуть одне за одним, хоча й у зворотній послідовності (спершу “Козацька кров” (“Данило Гурч”), а за ним “Сестра”), але вони жодним чином не пов’язані. Натомість спільний аркуш є у двох останніх оповідань, одинадцятого і дванадцятого: на аркуші з кінцем оповідання “Сестра” [7, арк. 19] проступив початок оповідання “Панська воля” (“Горпина”) [5, арк. 1], написаний на звороті.

Так само пов’язані ще два оповідання – VII. “Сон” та VIII. “Чари”, щоправда, тут є своя специфіка. У дослідженні “Авторство Марка Вовчка” Доманицький повідомляв про оповідання “Чари”: “В оригіналі заголовка нема. Попереду тексту Куліш додав з народньої пісні: “Прибуди, прибуди, мій миленький / Ой я тобі рада буду: / Я жъ безъ тебе усю ніченьку / Якъ сива голубка гуду”. *Пісня.* (В “Хаті” сього нема). Перших шість рядків дописав сам Куліш: “Давня то давнина, а наче вчора діялось. Молоді літа – сказано: що за молоду чуєшь або бачишь, до кінця воно тобі привиджуєтця. Стара бабуся було розказує намъ, дівчаткамъ, прядучи вовну, а ми, звісно, наче тобі душею всяке слово вбачаємо, якъ-то колись було на світі, якії дива творилися колись то” [10, 57]. У друкованому варіанті авторський текст починається з другого абзацу. Очевидно, наведений фрагмент Куліш дописав у списку, виготовленому Д. Каменецьким. Нагадаю, що в цензурному примірнику оповідання “Чари” взагалі вирвано.

В автографі текст твору починається одразу вгорі аркуша. Безпосередньо над ним дописано лише епіграф, узятий з народної пісні [6, арк. 1]. Цей епіграф, на мою думку, і зумовив те, що наступний текст і Доманицький, і Лепкий сприйняли за авторський початок оповідання. Ба більше, навіть працівники бібліотеки НТШ у Нью-Йорку на папці, в якій зберігається автограф оповідання, зазначили назву “Пісня”, хоча це лише джерело запропонованого Кулішем епіграфа. Як уже було сказано, оповідання “Сон” і “Чари” пов’язані між собою так само, як “Викуп” і “Знай, ляше!” (“Отець Андрій”) та “Сестра” й “Панська воля” (“Горпина”): наступне оповідання розпочинається на звороті аркуша із закінченням попереднього твору. Своєрідність же полягає в тому, що “Чари” починаються на тому самому лицьовому боці аркуша одразу під датою чистового переписування попереднього оповідання “Сон”.

Чому ні Доманицький, ні Лепкий не завважили цей суттєвий момент, неясно. Можливо, їх якоюсь мірою “загіпнотизував” доданий Кулішем епіграф, і два початкові авторські абзаці, перекреслені редактором, пройшли повз їхню увагу. Хоча в автографі “Чари” не мають заголовка, на те, що вони починаються одразу після оповідання “Сон”, указує порядковий номер (VIII). Куліш проставив його перед тими двома початковими абзацами, які згодом відкинув. Досі цей фрагмент ніколи не друкувався, отож наводжу його повністю: “Не все що дієтця розумно, и навпаки інше й те, що ніколи не бувало, а що тільки люди славлють. Багацько доброї снаги духу нашого пішло на вигадки небувальщин, ниначе мало йому всього – як не просторий світ, як не велик і красен.

Розумна небувальщина така народові любая і тім, що якісь давні колишні часи нагадує теперешньому людові недбалому, як він у намислах своїх і заходах був міцніший і як вже там воно не було, хоч и не так як балакають, а мав сили і облади більш од нас над усім створіннем” [8, арк. 13].

Докладне вивчення фотокопії автографа “Народних оповідань” дає змогу не лише з’ясувати послідовність творів в оригіналі, а й виявити окремі неправильні прочитання. Скажімо, В. Доманицький у студії “Авторство Марка Вовчка” навів курйозний підзаголовок до оповідання “Викуп”, що його додав Куліш, але потім передумав і відкинув: “Залицянне панського до козака” (Розказував дідъ)” [10, 37]. Насправді з трьох слів одне було прочитано неправильно, бо панський

упадав таки за жінкою, а не за чоловіком. Пропонований Кулішем підзаголовок звучить так: “Залицяннє панського до козачки” (Росказував дідь)” [2, арк. 1]. Автограф “Народних оповідань”, що вже понад два десятиліття доступний літературознавцям по обидва боки океану, вимагає від них прискіпливішої уваги й активнішої дослідницької роботи, зокрема текстологічної, адже розпочинає новий виток у вивченні цих шедеврів української літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барвінський О.* Спомини з мого життя. – Нью Йорк – К.: Смолоскип, 2004. – Т. 1 / Упор. Альбіна Шацька, Олесь Федорук; ред. Любомир Винар, Ігор Гирич. – 528 с.
2. *Вовчок М.* Вкуп. (Фотокопія оригінального рукопису) // *Бібліотека* НТШ. – Архів Вовчок, Марко: Народні оповідання. – 21 арк.
3. *Вовчок М.* Козацька кров // *Вовчок М.* Твори в семи томах. – К.: Наук. думка, 1964–1965. – Т. 1. – С. 447–456.
4. *Вовчок М.* Народні оповідання. (Список рукою Данила Каменецького (1857)) // *Інститут* рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. VII. – Од. зб. 69. – 60 арк.
5. *Вовчок М.* Панська воля. (Фотокопія оригінального рукопису) // *Бібліотека* Наукового товариства імені Шевченка в Нью-Йорку (далі – Бібліотека НТШ). – Архів Вовчок, Марко: Народні оповідання. – 5 арк.
6. *Вовчок М.* Пісня [Чари]. (Фотокопія оригінального рукопису) // *Бібліотека* НТШ. – Архів Вовчок, Марко: Народні оповідання. – 11 арк.
7. *Вовчок М.* Сестра. (Фотокопія оригінального рукопису) // *Бібліотека* НТШ. – Архів Вовчок, Марко: Народні оповідання. – 19 арк.
8. *Вовчок М.* Сон. (Фотокопія оригінального рукопису) // *Бібліотека* НТШ. – Архів Вовчок, Марко: Народні оповідання. – 13 арк.
9. *Возняк М.* Куліш як інформатор галицького історика літератури // *Життя* й революція. – 1927. – № 12. – С. 288–306.
10. *Доманицький В.* Авторство Марка Вовчка (Відбитка з “Записок Наукового товариства ім. Шевченка”, т. LXXXIV). – Львів, 1908. – 64 с.
11. *Доманицький В.* Лист до Бориса Грінченка від 16 вересня 1907 р. // *ІР НБУВ.* – Ф. III. – Од. зб. 36918. – 1 арк.
12. *Дорошкевич О.* Куліш і Милорадовичівна. Листи. – К.: Слово, 1927. – 120 с.
13. *Єфремов С.* Марко Вовчок. Літературна характеристика. – К., 1907. – 68 с.
14. *Журавлі* повертаються...: З епістолярної спадщини Богдана Лепкого / Упоряд., авт. передм., прим. і коментарів В. Качкан. – Львів, 2001. – 920 с.
15. *З паперів* Шевченка, Куліша і Костомарова // *Україна:* Науковий трьохмісячник українознавства. – 1914. – Кн. II. – С. 137.
16. *Засенко О.* Дещо про долю автографів Марка Вовчка // *Радянське літературознавство.* – 1962. – № 5. – С. 115–118.
17. *Куліш П.* Взгляд на малороссийскую словесность по случаю выхода в свет книги “Народні оповідання” Марка Вовчка // *Русский вестник.* – 1857. – Т. XII. – Декабрь. – Кн. 2. – Современная летопись. – С. 227–234.
18. *Куліш П.* Лист до Марка Вовчка від 13 липня 1857 р. // *Відділ* рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України. – Ф. 1. – Од. зб. 1132. – 2. арк.
19. *Лепкий Б.* Вступ // *Вовчок М.* Твори / Упор. Богдан Лепкий. – Т. I: Життєпис і життєписні матеріали. – К. – Ляйпціг: Українська накладня, [1926]. – С. V–XLV.
20. *Лепкий Б.* Марко Вовчок. (Біографічний нарис) // *Вовчок М.* Твори / Упор. Богдан Лепкий. – Т. I: Життєпис і життєписні матеріали. – К. – Ляйпціг: Українська накладня, [1926]. – С. XLVII–CCLXXVII.
21. *Листи* до Марка Вовчка: У 2 т. – К.: Дніпро, 1979. – Т. 1. – 480 с.
22. *Листи* Марка Вовчка: У 2 т. – К.: Дніпро, 1984. – Т. 1. – 400 с. 2-й?
23. *Петров В.* Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість. – Т. I. – К., 1929. – 574 с.
24. *Погребенник В.* Українознавчі видання д-ра Романа Смика // *Щасливий* у праці. Збірник праць і матеріалів на пошану Федора Погребенника. З нагоди 70-річчя від дня його народження / Уклад Володимир Погребенник. – К.: Криниця, 2000. – С. 181–187.
25. *Сиваченко М.* Текстологічний аналіз “Народних оповідань” Марка Вовчка // *Сиваченко М.* Літературознавчі та фольклористичні розвідки. – К.: Наук. думка, 1974. – С. 70–146.

Отримано 9 квітня 2013 р.

М. Куїв